

10. Лоштин Н. Haeretici prohibiti: заборонені книги у бібліотеці єзуїтського колегіуму в Перемишлі (за матеріалами інвентаря 1774 р.) / Н. Лоштин. – [В друці].
11. Szymczak D. Koncepcja genezy i dziejów reformacji w «Zawstydzeniu arianów» Piotra Skargi / David Szymczak // Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica. — Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014. — T. 25, № 3. — S. 11–30.
12. Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995 / [oprac. Ludwik Grzebień]. — Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. — 882 s.
13. Bargiel F. Jerzy Gengell (1657–1727) / F. Bargiel // 700 lat myśli polskiej. Filozofia i myśl społeczna w latach 1700–1830. — Warszawa : Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 2000. — T. 1 : Okres saski 1700–1763. — S. 14–16.

УДК 282:271(477.83/86)XIX

Олег Жерноклеєв

Регулярні треті ордени в півдавстрійській Східній Галичині на початку ХХ ст.

Охарактеризовано структуру, основні осередки та напрями діяльності регулярних третіх орденів Римо-католицької церкви у Східній Галичині в складі Австро-Угорщини. Зроблено висновок, що у всій австрійській частині монархії Габсбургів (Цислейтанії) регулярні треті чини мали у цей період понад півтисячі домів із майже п'ятьма тисячами мешканців. Абсолютну більшість терціаріїв становили жінки. Серед них помітно переважали кількісно представниці різних відгалужень францисканського ордену, доволі чисельними були також сервітки, домініканки, кармелітки та інші. На теренах Львівської католицької архідієцезії в цей час існувало щонайменше 29 домів із 228 регулярними терціарками, переважно францисканками. Основними сферами їхньої праці були шкільництво й виховання дітей та молоді, догляд за хворими, соціальна опіка над убогими та інші види благочинної діяльності.

Ключові слова: третій орден, Римо-католицька церква, Східна Галичина, тринітарії, мирянські структури

Oleh Zhernokleiev

The Regular Third Orders in the Austrian Eastern Galicia at the beginning of the 20th century

The general characteristics of the structure, main centers and activities of the regular Third Orders of the Roman Catholic Church in Eastern Galicia as a part of Austria-Hungary are described. It is concluded that during this period in the Austrian part of Habsburg monarchy (Cisleithania) the Regular Third Orders had more than five hundred houses, with

almost five thousand inhabitants. The vast majority of tertiaries were women. Among them the representatives of different branches of the Franciscan Order noticeably dominated quantitatively, but the Servites, Dominicans, Carmelites and some others were also quite numerous. At that time there were at least 29 houses with 228 regular tertiaries, mostly Franciscan on the territory of the Catholic Archdiocese of Lviv. The main areas of their work were the schooling and education of children and youth, nursing, social care of the poor and other charitable activities.

Keywords: Third Order, Roman Catholic Church, Eastern Galicia, Trinitarians, lay structures

Треті ордени як світські, мирянські гілки католицьких чернечих конгрегацій були започатковані ще в XIII ст. францисканцями й домініканцями, дещо пізніше отримали свій розвиток також і в інших орденах і згромадженнях (августинців, сервітів, кармелітів, трінітаріїв та ін.). Головним мотивом Церкви для дозволу чернечим орденам мати свої світські відгалуження є привнесення духовності цих орденів у повсякденне життя людей, які ототожнюють себе з орденем, а також поширення цієї духовності на світ довкола них. З цього приводу в апостольському зверненні папи Івана Павла II «*Vita consecrata*» (1996 р.) наголошувалося, що терціарії (члени третіх орденів) покликані поширювати духовність свого ордену за межами суто чернечого інституту та сприяти співпраці мирян і монахів у здійсненні християнської місії [1].

Третій орден (в українській традиції – третій чин) є не просто мирянським об'єднанням. Найбільшою відмінністю між ним та іншими рухами чи групами мирян є те, що терціарії беруть на себе зобов'язання щодо ордену, його життя та місії, як і щодо його духовності й харизми. Як правило, вони висловлюють це зобов'язання урочистою обітницею, яку складають. І хоч останнім часом набувають поширення різні форми залучення мирян до співпраці з чернечими орденами та участі в їхній духовності, зокрема й без обов'язкового оформлення свого членства, усе ж третій орден у стислому сенсі цього поняття передбачає офіційний вступ і принесення обітниці, а також дотримання в житті певного статуту чи правил, схвалених Церквою.

З перших століть існування третього ордену виник його поділ на регулярний третій орден (члени якого живуть у спільнотах, що нагадують монастирську общину) та секулярний, тобто світський, що

4. Чернечі спільноти

складається з мирян, які живуть поза монастирями, у світі, хоча також можуть об'єднуватися в братства. Перші приймають деякі чернечі обіти, другі ж можуть скласти тільки урочисту обіцянку, яка, однак, відрізняє їх від членів звичайного церковного братства та надає їм легального оформлення як релігійного ордену. Будь-який католик може вступити до третього ордену, але не може одночасно належати до кількох із них, так само, як і не може переходити з одного в інший без вагомості на те причини.

Чималий конкретно-фактичний матеріал свідчить про помітну роль третіх орденів у історії Римо-католицької церкви, а також УГКЦ, зокрема підпільної [2; 3]. Натомість увага, приділена цьому історичному феномену сучасними вітчизняними дослідниками, залишається вкрай недостатньою. Окрім деяких статей у наукових і довідкових виданнях [4-7] та нашої невеличкої розвідки [8], історія третіх орденів, і зокрема в західноукраїнських землях, донедавна практично не була предметом спеціальних, детальніших студій. Враховуючи фактично початковий етап вивчення цієї проблематики, метою нашої статті стало окреслення структури, основних осередків та напрямів діяльності регулярних третіх орденів Римо-католицької церкви у Східній Галичині в складі Австро-Угорщини на початку ХХ ст.

Після періоду певного занепаду в епоху Просвітництва й антицерковної державної політики просвіченого абсолютизму, з другої половини ХІХ ст. спостерігалось нове піднесення та активізація католицьких чернечих згромаджень. Особливо це було пов'язане із заходами папи Лева ХІІІ (роки понтифікату 1878–1903), який сам, будучи францисканським терціарієм, заохочував вірних до участі в третіх орденах, увів у дію нову редакцію правил францисканського Третього ордену (1883 р.) [8, с. 50–52, 140–149]. Станом на початок ХХ ст. загальна кількість членів тільки францисканського Третього ордену (як регулярного, так і світського) оцінювалася приблизно двома з половиною мільйонами осіб по всьому світі [9]. Преса терціаріїв налічувала в 1860–1919 роках, за деякими підрахунками, 164 назви періодичних видань [10]. У наступне десятиліття це число ще збільшилося. Численні щомісячні періодичні видання й навіть газети виходили в Німеччині, Франції, Італії та інших країнах. Вони підтримували єдність між різними братствами, слугували також для навчання та настановлення своїх членів. У Австрії, Франції

видавалися й друковані органи, спеціально призначені для духівників Третього чину.

У XIX ст. чимало нових конгрегацій прийняли правила Третього ордену, але більшість із них не мали зв'язку з існуючими чернечими орденами. Багато з них часто змінювали назви, велика частина була локального характеру, інші ж мали міжнародне значення. Різноманітні конгрегації сестер регулярного Третього чину францисканців на початку XX ст. існували не лише в багатьох країнах Європи (Німеччині, Австро-Угорщині, Франції, Італії та ін.), але й у США, Канаді, Індії, а загальна кількість таких сестер сягала тоді щонайменше 50 тис. Щодо їхньої діяльності можна зазначити, що майже всі присвячували себе справам милосердя в лікарнях, домах чи майстернях; інші працювали в школах, немала частина – у закордонних місіях [9].

Означені тенденції були характерні й для Австро-Угорщини. Не зважаючи на помітне скорочення монастирів унаслідок антикатолицької та антипапської політики Габсбургів у епоху Просвітництва [11], католицьке чернецтво зберегло тут значну чисельність і відновило активну діяльність у другій половині XIX ст. Навіть на українських землях Галицького коронного краю, тобто у Східній Галичині, римо-католицьке чернецтво значно переважало чисельністю греко-католицьке. Станом на 1911 р. тільки у Львівській католицькій архідієцезії (без урахування Буковини) діяло 15 чоловічих орденів і 21 жіночий. Вони мали відповідно 54 чоловічі чернечі доми (усього 496 осіб священників і братів) та 246 жіночих (1714 монахинь) [12]. Отже, разом це складало 300 чернечих домів із 2210 монахів і монахинь. Для порівняння, Греко-католицька церква на цій же території мала лише два чоловічих і два жіночих чернечих згромадження, 11 чоловічих і 28 жіночих монастирів із 78 монахами й 196 монахинями [12].

Найчисленнішим у Галичині серед католицьких чоловічих чинів було францисканське чернецтво, поділене на три гілки, які разом у Львівській архідієцезії станом на 1905 р. мали 19 конвентів і резиденцій. При них налічувалося 118 священників і монахів та 51 світський брат [13]. Найбільші францисканські осередки існували у Львові, а також у Збаражі, Сокалі та деяких інших населених пунктах. Тоді

4. Чернечі спільноти

ж у Львівському монастирі сестер-францисканок було 32 монахині [13, р. 240–241].

А загалом у Цислейтанії (австрійській частині дуалістичної монархії Габсбургів) за статистичними даними 1910 р. існувало 257 чоловічих осередків францисканства з майже 3 тис. мешканців, у тому числі 10 домів терціаріїв із 50 братами. Статистика жіночих монастирів виглядала так: 5 домів черниць-кларисок із 153 мешканками, а також 202 осередки Конгрегації шкільних сестер Третього ордену св. Франциска (майже 2 тис. сестер), 74 доми регулярних шкільних сестер, які теж належали до францисканського терціарства (1238 сестер), 5 домів регулярних терціарок св. Франциска (101 сестра) та деякі інші спільноти [14, р. 121]. Звісно, описати тут навіть коротко їхню історію та діяльність не уявляється можливим.

Шематизм Львівської католицької архідієцезії за 1905 р. також подає відомості про три окремі згромадження сестер регулярно-го Третього чину св. Франциска, а саме Конгрегацію св. Йосифа, Конгрегацію Пресвятої Діви Марії Страждальної та Конгрегацію капуцинок св. Фелікса з Канталіцію (т. зв. феліціанок). Перша з 1882 р. утримувала у Львові дім праці для вбогих та заклад для невиліковно хворих і тих, хто відновлювався після хвороби (з 1884 р.). Ця конгрегація мала декілька домів-філій у Львові, Любачеві, Сокалі, Зборові, Калуші (всього 9) та нараховувала разом 83 сестри, з них 63 – у Львові (в тому числі 16 у новіціаті) [13, р. 267–268]. Друга мала два доми – у Стрию (заснований 1897 р.), де сестри були зайняті освітою і вихованням малих дітей, та в Перемишлянах (з 1898 р.), де доглядали за хворими в повітовій лікарні (разом було 18 сестер) [13, р. 267–268]. Феліціанки мали 16 домів, з них шість у Львові (з 1885 р., зокрема заклад для бідних дівчат і дитячий притулок), а також у Сокалі, Снятині, Збаражі, Жовкві, Белзі та інших населених пунктах, налічуючи разом 115 сестер [13, р. 233–236].

Що стосується домініканців, то станом на 1905 р. лише в Східній Галичині було 9 чоловічих домініканських монастирів із 37 священниками, 8 братами й 33 мирянами [13, р. 195, 272]. Відповідно досить численним було й домініканське терціарство того часу, переважно жіноче. Так, у всій Цислейтанії на початку XX ст. нараховувалося 24 доми Третього ордену домініканок із 355 сестрами [14, р. s. 121].

Шематизм Львівської католицької архідієцезії за 1905 р. також фіксує наявність двох домів сестер Третього ордену св. Домініка з 12 терціарками: у Раві-Руській (зведений 1887 р.) та Журові (1889 р.). У першому з них, названому на честь св. Антонія Падуанського, мешкало вісім сестер, у другому (Св. Ісусового Серця) – чотири [13, р. 243]. Джерело не вказує на характер їхньої діяльності, але принаймні в першому випадку, судячи з освітньої кваліфікації всіх сестер («шкільна вчителька»), можна припускати, що це було шкільництво. Прізвища вказують на переважно польське і, можливо, німецьке (або австрійське) походження терціарок. Сестри були молоді, лише одній з них на той час було вже 57 років, середній вік решти не досягав і 32 років. Більшість із них складала професію (урочисті обітниці) в останнє десятиліття XIX ст. у віці 19–20 років, що свідчить про їхній свідомий вибір на користь свого покликання.

Окрім того, австрійська статистика 1910 р. подає дані загалом про 29 осередків кармелітських терціарок із 182 сестрами. Тут також, очевидно, йдеться про регулярний Третій чин. У цих же статистичних відомостях згадуються також жіночі треті ордени: сервіток (187 домів, 838 сестер), августинок (один дім, 48 сестер), премонстраток (два доми, 8 сестер) [14, р. 121].

Отже, за нашими підрахунками, загалом у Цислейтанії, тобто австрійській частині монархії Габсбургів станом на 1910 р. налічувалося, щонайменше, 534 осередки регулярного третього ордену з близько п'ятьма тисячами терціаріїв, абсолютну більшість з яких складала жінки.

Приблизно в цей же період у Східній Галичині, терени якої в основному охоплювала Львівська католицька архідієцезія, і зокрема станом на 1905 р., існувало, принаймні, 29 домів із 238 регулярними терціарками. Основними сферами їхньої праці були шкільництво й виховання, догляд за хворими та інші види благочинної діяльності.

1. Post-Synodal Apostolic Exhortation *Vita Consecrata* of the Holy Father John Paul II [Electronic resource]. — Access modeb: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031996_vita-consecrata.html (24.01.17).
2. Жерноклеєв О. Терціарії в підпіллі: мирянські організації УГКЦ на Прикарпатті у 70-х–80-х роках XX ст. / О. Жерноклеєв // Україна: культурна

4. Чернечі спільноти

- спадщина, національна свідомість, державність. — 2013. — Вип. 23. — С. 615–629.
3. Zhernokleyev O. The Third Order in the underground: lay organizations of the Ukrainian Greek Catholic Church in Precarpathian region in the 1970s-1980s / O. Zhernokleyev // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. — 2014. — Vol. 1, no. 4. — P. 73–82.
  4. Кирюшко М. Терціарії в Україні / М. Кирюшко, І. Єрмак // Людина і світ. — 2004. — № 2. — С. 36–40.
  5. Кирюшко М. Терціарії в Україні / М. Кирюшко // Історія релігій в Україні : наук. щорічник. — Львів : Логос, 2004.— Кн. 1. — С. 283–287.
  6. Жерноклеєв О. С. Витоки й становлення Третього чину мирян Згромадження Воплоченого Слова УГКЦ / О. С. Жерноклеєв // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Івано-Франківськ, 2007. — Вип. XII–XIII. — С. 58–62.
  7. Жерноклеєв О. Історичні витоки та етапи становлення Третього чину / О. Жерноклеєв // Історія релігій в Україні : наук. щорічник / упоряд. О. Киричук [та ін.]. — Львів : Логос, 2013. — Кн. 1. — С. 108–118 та ін.
  8. Жерноклеєв О. Третій чин. Миряни в католицьких чернечих спільнотах : нариси історії / О. Жерноклеєв. — Івано-Франківськ : Фоліант, 2014. — 232 с.
  9. Third Orders / Bede Jarrett, Ferdinand Heckmann, Benedict Zimmerman, Livarius Oligier, Odoric Jouve, Lawrence Hess, John Doyle // The Catholic Encyclopedia [Electronic resource]. — Vol. 14. — New York: Robert Appleton Company, 1912. — Access mode : <http://www.newadvent.org/cathen/14637b.htm> (30.05.09).
  10. Pańczak A. Świeccy w rodzinie franciszkańskiej / A. Pańczak // Tyskie Sympozjum Ubieluszowe. — Tychy, 2009. — S. 61–93.
  11. Історія релігії в Україні : у 10 т. — К., 2001. — Т. 4 : Католицизм / за ред. П. Яроцького. — 598 с.
  12. Podręcznik statystyki Galicyi / pod red. T. Pilata. — Lwów, 1913. — Т. IX, cz.1. — 160 s.
  13. Catalogus universi venerabilis cleri saecularis et regularis Archidiecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini MCMV. — Leopoli, 1905. — 328 p.
  14. Die Habsburgermonarchie 1848–1918. — Wien, 1995. — Bd. 4 : Die Konfessionen. — 866 s.